

БЕЛАРУСКАЯ МОВА ЯК ЗАМЕЖНАЯ НА ФІЛАЛАГІЧНЫМ ФАКУЛЬТЭЦЕ БДУ

Беларуская мова як замежная мае дастаткова працяглую і плённую гісторыю ў якасці вучэбнай дысцыпліны на філалагічным факультэце БДУ. З аднаго боку, яна рэалізуецца найпрост праз працу з замежнымі навучэнцамі як практыка беларускага маўлення; з другога боку, існавала як вучэбная дысцыпліна для студэнтаў 3-5 курсаў філфака, якія атрымлівалі дадатковую спецыяльнасць «Выкладчык беларускай мовы як замежнай».

Выкладанне беларускай мовы замежным студэнтам і стажорам на факультэце было і застаецца выніковым. Тут маецца на ўвазе не толькі добрае засваенне навучэнцамі самой мовы і пэўны ўзровень авалодання ёю, напр., ад пачатковага да базавага ці нават высокага (паколькі якраз па гэта – веды і практыку маўлення – яны сюды едуць). Пад выніковым мною разумеецца перш за ўсё той атрыманы багаж інфармацыі, досведу, матывацыі і імпэту, які дазваляе гэтым замежным стажорам (1) пісаць і абараняць у сваіх універсітэтах (нярэдка пры сукіраванні з беларускага боку) дыпломныя работы, магістарскія і/ці кандыдацкія дысертацыі, звязаныя з граматычным ладам беларускай мовы, з моўнай сітуацыяй у краіне, з моваю беларускага перыя-дычнага друку, з беларускай літаратурай і пад. – А. Бём, Ц. Вюншман, К. Гуртыг, А. Джукіч, А. Казакоўскі, С. Кіёсава, С. Компа, К. Кром, Д. Ламбрэхт, К. Мюнхоф, К. Прэнер, К. Сібата, П. Цэлер, С. Фішэр і інш.; (2) рыхтаваць сумесна са сваімі беларускімі выкладчыкамі дапаможнікі па практыцы беларускага маўлення і публікаваць іх пры садзеянні сваіх універсітэтаў, напр., на нямецкай мове: Hurtig / Ramza (2003), Basova / Belenko / Busse (2003), Ramza / Tesch (2011); на японскай: Рамза / Кіёсава (2016); (3) самім выкладаць беларускую мову ў сваім універсітэце ці/і на факультэ-тыўных курсах – С. Хайль, К. Гуртыг, С. Тэш, М. Вашычак, С. Кіёсава, К. Сібата і інш.; (4) папулярызаваць беларускую мову і саму Беларусь у сваёй краіне, у тым ліку і праз публікаванне з уласнай ініцыятывы матэрыялаў (артыкулаў і/ці кніг) – А. Бём, Р. Бівальд, К. Гуртыг, С. Кіёсава, С. Компа і інш.

І вучоба, і такая «дзейнасць» іншаземных стажораў ажыццяўляецца, як правіла, дзякуючы заключаным дамовам аб супрацоўніцтве паміж БДУ і замежнымі ўніверсітэтамі. Яшчэ больш істотны момант – наяўнасць у замежных універсітэтах апантаных спецыялістаў, якія ў той ці іншай ступені знаёмяць студэнтаў з беларускай моваю і заахвочваюць да больш глыбокага яе вывучэння, напр., у Германіі гэта праф. К. Гутшміт† і С. Хайль (Берлін), праф. У. Юнгганс і К. Гуртыг (Ляйпцыг), праф. Г. Генчэль і праф. Г.-Б. Колер

(Ольдэнбург) і інш.; у Польшчы гэта праф. А. Абрэмбска-Яблон-ская†, праф. А. Барташэвіч, праф. А. Баршчэўскі і праф. Н. Баршчэўская, праф. Э. Смулкова (Варшава), праф. Л. Пісарэк (Вроцлаў) і інш. [1, с. 20; 2]; у Японіі: праф. Р. Курода і К. Сібата (Токіа), праф. Т. Усуяма і С. Кіёсава (Цукуба) і інш. У гэты рад належыць уключыць і спецыялістаў філфака, якія на працягу пэўнага часу (год і больш) выкладалі/выкладаюць беларускую мову за мяжой: Г. Басава (Йена), Ю. Бушлякоў† (Прага), С. Галяк (Бялград), А. Дарагакупец (Харбін), М. Кажарновіч (Браціслава), Н. Коруна (Нітра), В. Ляшук (Прэшаў), А. Рудэнка (Вена), С. Сматрычэнка (Брно), М. Супрунчук (Бялград) і інш. Гэты факт пацвердзіў і ўпершыню арганізаваны на філалагічным факультэце круглы стол «Беларуская мова як замежная» ў рамках Міжнароднай канферэнцыі «Мова – Літаратура – Культура» (Мінск, 2006), у якім прынялі ўдзел выкладчыкі з Венгрыі, Германіі, Польшчы, Расіі, Славакіі, Чэхіі і Швейцарыі. Фармат круглага стала «Беларуская мова як замежная: дасягненні, праблемы, перспектывы» быў прапанаваны і на V Міжнародным кангрэсе беларусістаў (Мінск, 2010), дзе асноўнымі дакладчыкамі былі Дж. Дынглі (Лондан) і Л. Пісарэк (Вроцлаў).

Між тым у параўнанні нават з пач. ХХІ ст. у 2010-я гады цікавасць да вывучэння, а тым самым і выкладання беларускай мовы спадае, што прадэманстравала і спроба арганізаваць праз 10 гадоў пасля першага збору круглы стол «Беларуская мова як замежная» падчас Міжнароднай канферэнцыі «Мова – Літаратура – Культура» (Мінск, 2016), у якім прынялі ўдзел выкладчыкі толькі з 4-х славянскіх краін: Польшчы, Расіі, Сербіі і Чэхіі. Такое становішча абумоўлена тым, што ў цяперашні час колькасць замежных студэнтаў і стажораў з заходнееўрапейскіх універсітэтаў (напр., Беластока, Берліна, Бона, Бохума, Дрэздэна, Йены, Любліна, Ляйпцыга і інш.), якія выбіралі беларускую мову для навучання ў сваіх універсітэтах, а потым актыўна ехалі на філалагічны факультэт БДУ, каб прайсці інтэнсіўны або адна-, двух- ці нават трохсеместровы курсы беларускай мовы, рэзка знізілася. І першасная прычына таму ў моўнай сітуацыі: беларуская мова не з’яўляецца асноўным сродкам камунікавання ў краіне. Прадбачачы такі ход падзей, У. Юнгганс падчас круглага стала ў 2006 г. адным з фактараў павышэння цікавасці да беларускай мовы ў Германіі назваў «умацаванне беларускай мовы на Беларусі» [3, с. 89]. Гэта відавочна: калі беларусы не камунікуюцца па-беларуску, то навошта замежнікам выдаткоўваць грошы на вывучэнне гэтай мовы?¹ У выніку ў большасці названых вышэй універсітэтаў Германіі беларуская мова ўжо не выкладаецца, таму і студэнты сталі прыязджаць адзінкавыя і спарадычна.

¹ Так меркаваны да выдання падручнік «Colloquial Belarusian» («Беларускае гутарковае маўленне») у суаўтарстве англійскіх славістаў Пітэра Мэ і Джыма Дынглі пасля рэферэндуму 1995 г. «памёр як камерцыйная прапанова» [4, с. 375]. У пачатку 2000-х гадоў Дж. Дынглі выказаў думку, што з’яўленне падручніка для англійскіх студэнтаў кшталту «Навучы сябе самога гаварыць па-беларуску» «можна будзе параўнаць з уваходам у трошку сюррэальны свет» [4, с. 377].

З другога боку, ёсць і пазітыўны зрух: беларуская мова становіцца (хоць і эпізадычна) запатрабаванай у невялікіх універсітэтах, напр., Універсітэт у Ольдэнбургу (Паўночная Германія). Праўда, вывучэнне яе абумоўлена найперш выкананнем фінансуемых нямецкімі фондамі навуковых праектаў: даследаваннем змешанага беларускарускага маўлення ў Беларусі ці даўніх нямецкіх запазычанняў або беларускай літаратуры першай трэці XX ст. Навуковыя даследаванні такога кшталту не патрабуюць ад выканаўцаў (студэнтаў, магістрантаў, аспірантаў) актыўнага валодання беларускай моваю, хаця такое ўменне, несумненна, вітаецца іх кіраўнікамі – праф. Г. Генчэлем і праф. Г.-Б. Колер. Больш за тое, абое кіраўнікоў пэўны час вывучалі беларускую мову на філалагічным факультэце БДУ і валодаюць ёю, прычым Г.-Б. Колер абсалютна свабодна паслугоўваецца беларускай моваю ў розных сферах.

Беларуская мова як замежная выкладалася і ва ўпершыню арганізаванай на філалагічным факультэце Міжнароднай школе беларускай мовы, літаратуры і культуры (1991), першымі слухачамі якой былі такія вядомыя славісты, як Г. Бідэр (Аўстрыя), К. Вулхайзер¹ (ЗША), Р. Курода (Японія) і інш. Школа функцыянавала тры сезоны. У якасці IV Летняга семінара беларускай мовы, літаратуры і культуры яна была адноўленая ў 1999 г. намаганнямі Л.І. Сямешкі, тагачаснага загадчыка кафедры сучаснай беларускай мовы. Між тым «зрабіць Міжнародны летнік беларускай мовы штогадовым, як планавалася, вылучыўшы ў самастойную адукацыйную структуру на філалагічным факультэце, па тым часе не атрымалася» [5, с. 41]. Двойчы, у 2000 і 2001 гг., кафедра сучаснай беларускай мовы на чале з новым загадчыкам З.І. Бадзевіч арганізоўвала і праводзіла школу ўвосень, але гэта нельга назваць удачай спробай: і не толькі праз абмежаваную напаўняльнасць удзельнікамі, а найбольш праз перагрудку саміх выкладчыкаў, паколькі заняткі ў школе супадалі з пачаткам семестра для беларускіх студэнтаў. Яшчэ раз «рэанімаваць» летнюю школу на філалагічным факультэце пры фінансавай падтрымцы Міністэрства адукацыі ўдалося ў 2012 г., што бяспрэчна сведчыла пра яе запатрабаванасць.

Разам з тым трэба разумець, што летняя школа – гэта не той сегмент рынку, які дасць хуткі і важкі грашовы прыбытак, наадварот, па першым часе яна вымагае грунтоўнай дзяржаўнай фундацыі, якая можа (у лепшым выпадку) акупіцца праз дзясятка гадоў. Тут ідзеца і пра візавую падтрымку ўдзельнікаў школы, і пра арганізацыю іх культурнай праграмы, і пра забеспячэнне іх належнай вучэбнай літаратурай, і, урэшце, пра аплату працы саміх выкладчыкаў і лектараў, якія фактычна тры тыдні ахвяруюць са свайго законнага летняга адпачынку. Сутнасць правядзення такіх летніх школ не ў імгненнай матэрыяльнай карысці: яны працуюць, з аднаго боку, на

¹ Нельга не згадаць таго факта, што амерыканскі даследчык і выкладчык (на сёння) Універсітэта ў Брандайсе Курт Вулхайзер у 2010-я гг. сам арганізоўваў і праводзіў на тэрыторыі Польшчы, у Гайнаўцы, Інтэрнацыянальную летнюю школу беларусістыкі (International Summer School of Belarusian Studies, Hajnówka in Poland).

перспектыву, а з другога – на імідж краіны, на яе папулярызаванне, што ў выніку, як правіла, прыбытковая адгалінаванне ў сферах і турызму, і адукацыі, і навукі. Між тым Летняя школа ў чарговы раз адноўлена ў 2015 г. з ініцыятывы зноў жа Л.І. Сямешкі ўжо на базе РІВШ БДУ і паспяхова адпрацавала 3 сезоны [гл. дэталёва 5]. Правядзенне заняткаў у адноўленай школе актуалізавала адну з даўно наспелых лінгваметадычных праблем – недахоп кадраў, якія б былі здольныя выкладаць беларускую мову як замежную навучэнцам з розных, у тым ліку і нееўрапейскіх, краін і з розным узроўнем ведання не толькі беларускай, але і рускай моў. Маецца на ўвазе, што самі кадры валодаюць нейкай замежнай моваю, найперш – англійскай.

У свой час меркавалася, што якраз гэтую лакуну здолеюць «запоўніць» выпускнікі спецыялізацыі «Беларуская мова як замежная», што, як згадвалася напачатку, была адкрыта на філалагічным факультэце. Запачаткаваная ў 2000 г. спецыялізацыя існавала да 2013 г. Асноўнымі праблемнымі момантамі пры падрыхтоўцы беларускіх студэнтаў па гэтай спецыялізацыі сталі: (1) адсутнасць адукацыйных стандартаў, паколькі ў нацыянальнай сістэме філалагічных кваліфікацый бракуе адукацыйнага напрамку «Беларуская мова як замежная»; (2) адсутнасць стабільнай базы для педагагічнай практыкі, бо нават калі на час яе праходжання на факультэце былі замежныя стажоры, якія вывучалі беларускую мову, не кожны выкладчык мог дазволіць студэнту весці такія заняткі (на гэта былі розныя прычыны: абмежаваная колькасць гадзін, нежаданне саміх стажораў працаваць з практыкантамі, інтэнсіўнасць курсу, індывідуальнасць праграмы, напр., заняткі з прафесурай, і пад.); (3) адсутнасць паўзроўнявай праграмы навучання беларускай мове замежнікаў, якая стасавалася б з еўрапейскай сертыфікацыйнай праграмай выкладання моў; (4) адсутнасць адпаведных гэтай праграме падручнікаў, дапаможнікаў і тэстаў, якія былі б узорам для навучання і самастойнай працы студэнтаў, з аднаго боку, а з другога – служылі б пляцоўкай для абмеркавання, удасканалення і крэатыўу [6; 7]. Варта сказаць, што ўсе гэтыя праблемы застаюцца вельмі надзённымі і па сённяшні дзень чакаюць свайго вырашэння.

Відавочна, што ўласна філалагічны факультэт БДУ не можа паўплываць на моўную сітуацыю ў краіне, як не можа і заахоціць заходнееўрапейскія ўніверсітэты ўводзіць там беларускую мову, але і мірыцца з самой сітуацыяй таксама не выпадае. Таму з мэтай канкрэтнага выйсця хаця б з аднаго «зачараванага кола» (раз няма адукацыйнага стандарту, ніводны дапаможнік для замежнікаў, нават нягледзячы на тое, што ён прайшоў паспяхова 10-цігадовую апрабаванне ў розных універсітэтах, як выявілася, не можа атрымаць грыф Міністэрства адукацыі РБ, а значыць, не можа быць сродкам навучання) Л.І. Сямешка на базе РІВШ БДУ працуе (у тым ліку і са спецыялістамі з філфака) над стварэннем Дзяржаўнага адукацыйнага стандарту і сертыфікацыйных тэстаў па беларускай мове як замежнай. Першым плённым вынікам гэтай працы стала выданне ў 2016 і 2017 гг. лексічных мінімумаў па беларускай мове як замежнай для пачатковага і базавага ўзроўняў [8; 9].

Распачатая праца вельмі паказальная для замежнікаў (і студэнтаў, і выкладчыкаў), бо яны пераконваюцца ў тым, што беларускі бок не аб'якава да іхніх запытаў (атрымаць афіцыйны сертыфікат аб узроўні валодання імі беларускай моваю), што беларускія спецыялісты ўсведамляюць першаснасць сваёй ролі як у папулярызацыі і пашырэнні самой беларускай мовы, так і ў распрацоўцы лінгваметадычнага забеспячэння для дысцыпліны беларуская мова як замежная. Аднак адкрытым застаецца пытанне, ці такой апантанай працы энтузіястаў-прафесіяналаў будуць садзейнічаць тыя адукацыйныя структуры, у кампетэнцыю якіх наўпрост уваходзіць вырашэнне падобных праблем.

СПІС ЛІТАРАТУРЫ

1. Важнік, С. А. Беларуская мова як замежная : сацыялінгвістычны, лінгваметадычны і ўласна лінгвістычны аспекты / С. А. Важнік // Язык и социум. : материалы VI Междунар. науч. конф., Минск, 3–4 дек. 2004 г. / редкол. Л. Н. Чумак (отв. ред.) и др. – Минск : БГУ, 2004. – С. 19–24.
2. Калета, Р. Беларуская мова як замежная ў Польшчы і ў свеце / Р. Калета // «Мова – Літаратура – Культура» : матэрыялы VIII Міжнар. навук. канф., Минск, 15–16 вер. 2016 г. У 2 ч. / Беларус. дзярж. ун-т. – Минск : РІВШ, 2016. – Ч. 2. – С. 159–165.
3. Юнгганс, У. Роля беларускай мовы ў нямецкай славістыцы ў пач. XXI стагоддзя / У. Юнгганс // «Мова – Літаратура – Культура» : матэрыялы V Міжнар. навук. канф. (да 80-годдзя праф. Л.М. Шакуна), Минск, 16–17 ліст. 2006 г. / Беларус. дзярж. ун-т. – Минск : Права і эканоміка, 2007. – С. 85–90.
4. Дынглі, Дж. Падручнік беларускай мовы : для каго і навошта? / Дж. Дынглі // Новае слова ў мовазнаўстве : матэрыялы V Міжнар. кангрэса беларусістаў «Новае слова ў беларусістыцы», 20–21 мая 2010 г.. – Минск : Выд-ва «Четыре четверти», 2012. – С. 373–377. – (Беларусістыка=Albaruthenica; кн. 32).
5. Сямешка, Л. І. Міжнародная летняя школа беларусістыкі : з гісторыі правядзення / Л. І. Сямешка // Беларуская мова як замежная. – Варшава, 2017. – № 1. – С. 38–42.
6. Рамза, Т. Р. Беларуская мова і еўрапейская сістэма моўнай адукацыі: ігнаруем ці далучаемся? / Т. Р. Рамза // «Мова – Літаратура – Культур-а» : матэрыялы V Міжнар. навук. канф. (да 80-годдзя праф. Л.М. Шакуна), Минск, 16–17 ліст. 2006 г. / Беларус. дзярж. ун-т. – Минск : Права і эканоміка, 2007. – С. 71–74.
7. Рамза, Т. Р. Учебник белорусского языка для инофонов: актуальные проблемы / Т. Р. Рамза // Тезисы докладов Междунар. науч.-практ. конф. «Нанотехнологии в лингвистике и в лингводидактике: миф или реальность? Опыт создания общего образовательного пространства стран СНГ», Москва, 14–16 ноября 2007 г. – М. : МГЛУ, 2007. – С. 47.
8. Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Элементарны ўзровень (A1). Агульнае валоданне / склад. : Л. І. Сямешка [і інш.]. – Минск : РІВШ, 2016. – 76 с.
9. Лексічны мінімум па беларускай мове як замежнай. Базавы ўзровень (A2) Агульнае валоданне / склад. : Л. І. Сямешка [і інш.]. – Минск : РІВШ, 2017. – 112 с.